

ULUSLARASI BAKALORYA PROGRAMI

TÜRKÇE A DERSİ UZUN TEZİ

HANDAN

Ders: Türkçe A, Kategori 1

Sözcük Sayısı: 3980

Araştırma sorusu: Halide Edip Adıvar'ın "Handan" adlı yapıtında dönemin gerçeklikleri çerçevesinde toplumsal yapıda kadın kimliğinin incelenmesi.

İÇİNDEKİLER

I. GİRİŞ	3
II. BATILILAŞMA VE MODERNLEŞME ETKİSİNDEKİ KADIN KİMLİĞİ	4
III. DÖNEMİN TARİHSEL GERÇEKLERİ ETKİSİNDE KADIN	7
III.I Toplumsal Yaşam	9
III.II Bireysel Yaşam	12
IV. HANDAN'IN DÖNÜŞÜMÜ	14
V. SONUÇ	17

I. GİRİŞ

Temelinde geleneksel kimlikleri ve dogmatik anlayışı en aza indirmeyi ilke edinen modernleşme ve batılılaşma kavramları, toplumlarda kendini yeni kimlik arayışı olarak göstermiştir. Bu arayış ve farklı kimliklere bürünme uğraşı, toplumların sahip oldukları değer ve normlardan uzak, kendi geleneklerinin tam tersine bir hayat tarzıyla karşılaşmaları sonucu çeşitli kültür ve ideoloji karmaşalarına sebep olmuştur. Bu süreçleri ve akımları deneyimleyen her toplumda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da 19. Yüzyıl yenilikleri ile toplumsal, ekonomik, siyasi alanların yanı sıra kadının kimliği ile toplumsal yapıdaki yeri de sorgulanmıştır. Türk edebiyatında da farklı tarihsel süreçler içinde Batılılaşma ve modernleşmenin toplumsal yapıda kadının yaşamına yansması görülmektedir. II. Abdülhamit dönemindeki bu modernleşme çabası kadının sosyal hayattaki varlığının artacağı ve kendini yaratmasına fırsat tanınacağı beklenirken, sahip olunan değerlerle çelişen düşüncelerin varlığı mutlak bir değişimden çok dönüşümlere sebep olmuştur. Bu durum kadınları bunalıma, toplumun geri kalanının da batılılaştığını zannetme fikrine itmiştir.

İstibdat Dönemi'yle, kadınının modernleşme sürecindeki rolünü ve bu baskılar sonrası psikolojisinin dönüşümünü konu alan ve bu durumu karakterlerin kendi psikolojilerini yansıtması için mektuplar aracılığıyla anlatan Halide Edip Adıvar'ın "Handan" isimli yapıtı, odak figür Handan ve çevresindeki geleneksel kesim üzerinden topluma karşı eleştirel bir biçimde yansıtmaktadır. Yapıt, yazıldığı dönemin tarihsel ve toplumsal gerçekliklerini içermesi açısından okura döneme ait bilgiler vermektedir. Yapıtın bu dönemde ve büyük bir bölümünün Batı'da, Avrupa'da geçiyor olması, yapıtın içerdiği toplumsal eleştirilerin başında gelmektedir çünkü uzamın İstanbul'ken Londra'ya dönmesi karakterlerin seçiminden çok bir zorunluluktan ibarettir. Yazarın, dönemin padişahına dair eleştirilerini Refik Cemal üzerinden vermeyi amaçlaması üzerine II. Abdülhamit'e muhalefet bir karakter olarak kurgulanmış ve bu sebeple tutuklanacağını düşündüğü için de Avrupa'ya sığınmış bir karakterdir.

Yapıt, bir aşk üçgeni etrafında dönemin kültürel yapısı, sosyal yaşantısı ve Türk aydınının yarattığı yeni sosyal akımlarını aktarmaktadır. Kadın-erkek ilişkilerinin dinamiği ile kendi içinde çelişkiler yaşayan genç bir kadının, kişiliğini oluşturma ve oturtma sürecinde toplumsal normlar ile kendi istekleri arasında kalmasını, yaşadığı Doğu-Batı sentezini konu almaktadır. Handan'ın kendini var etme aşamalarını trajik bir yok olma olarak kurgulayan Adıvar, yapıttaki kahramanları, olay örgüsünü, uzamı ve diğer unsurları bu bağlamda oluşturur. Bu bağlamda yapıt, Meşrutiyet Döneminde kadının kendi benliğini kurma ve toplum içindeki yerini belirleme çabasının başkaldırıya dönüşmesini anlatmaktadır. Bu çalışmada modernleşme ve batılılaşma süreci içerisindeki Osmanlı toplumunda Türk kadınının yeri, kadın algısı ve kimliği, Halide Edip Adıvar'ın *Handan* adlı yapıtı üzerinden incelenecektir. Dönemin tarihsel ve toplumsal gerçeklikleri, kadın bağlamında ele alınacaktır.

II. BATILILAŞMA VE MODERNLEŞME ETKİSİNDEKİ KADIN KİMLİĞİ

Tanzimat Dönemi'ni yaşayan Osmanlı'da Batılı tarzda değişiklikler yaşandığı süreç, bir tür modernleşme dönemi olarak nitelendirilmektedir. Neredeyse Cumhuriyet'e kadar uzanan bu süreçte Osmanlı'da askeri, siyasi, ekonomik ve sosyal açıdan yenilikler yaşanmaya devam etse de temel hedef "modern ve yenilikçi bir toplum" anlayışı sabit kalmıştır. Bu ilke doğrultusunda yenilikçi modern bir Osmanlı toplumunun temellerinin atılmasında esas görevin kadına düştüğünü kanısı mevcuttur. Kadın, hem Osmanlı ve Batılı toplumlar arasındaki farkı en aza indirmek hem de eşler arası ilişkileri gözden geçirerek topluma yararlı bireyler yetiştirmek açısından en önemli görevi üstlenmektedir. Bu noktada toplumsal yapıda meydana gelen her türlü değişikliğin doğrudan veya dolaylı olarak kadının toplumdaki kimliğinin konumunu etkilemektedir. Türk aydınının başlattığı yeni sosyal akımlar da, tıpkı her alanda çeşitli sorgulamalar başlattığı gibi kadının kimliği ve toplumdaki konumunu da bir tartışma konusu başlatmıştır. Bu durum Türk edebiyatında da özellikle kadın romancılar tarafından

sorunlaştırılarak edebi eserlere taşınan bir konu haline gelmiş, adeta topluma ayna tutma rolü üstlenmiştir.

Modernleşme, az gelişmiş ya da gelişmemiş toplumların varlıklarını sürdürebilmeleri için birçok açıdan sanayileşmiş devletler modeline benzeme sürecidir.¹ Nitekim bu durum yer yer Batı'yı olduğu gibi, en ufak bir sorgulamaya tabii tutmadan taklit etme ya da akımı, toplumun kendi değerleri ve kültürü çerçevesinde yorumlamak olarak kendini göstermiştir. Osmanlı toplumuna bakıldığında bu iki durum da açık bir şekilde görülmektedir. Osmanlı'da bu durum Batı'yı taklit etme, eski zihniyete ve geleneksel kültüre karşı gördüklerini reddetme sentezi olarak yapılanmıştır.²

Meşrutiyet'le birlikte uygulanmaya başlayan, amacı önce “devleti kurtarmak” olan bu akımlardan biri de Türk aydınının başlattığı Batıcılıktır. Batıcılık, düzene girme ve ilerlemeyi amaç edinme gibi sebeplerle ortaya çıkmış, ancak bazı durumlarda geleneksel değerlerimizi eleştiren boyutlara ulaşmıştır.³ Nitekim Batılılaşmanın çoğunlukla günlük hayattaki Batı özentiliği gibi bir anlayışla bağdaştırıldığı görülmekte ve bu durum Adıvar tarafından çokça eleştirilmektedir. Toplumda mutlak batılılaşma ve modernleşmeden çok yorumlanmış bir modernleşmenin hâkim olduğunu, eğitim, devlet yönetimi, din, ahlak çöküntüsü, aile yapısındaki bozulma gibi meseleleri romanlarına konu etmiştir.

Halide Edip'in *Handan* adlı yapıtında modernizmi simgesel düzeyde yansıtan, gelenekçi anlayıştan tamamen kopamamış kadınlar ile modernleşme anlayışını tam olarak benimsemiş kadınları bir arada vermesi, erkekler ve toplumla olan ilişkilerindeki farklılıkları yansıtmaya amacındadır. Yine bu sebeple kadın roman yazarların, modernleşmekte olan

---

¹ İnalçık, H. (2007) Atatürk ve Demokratik Türkiye. Kırmızı Yayınları, s. 78

² Taş, K., Göksüçukur, B. (2019). Osmanlı Dönemi Batıcılık, İslamcılık Türkçülük Fikir Akımları ve Din. Dini Araştırmalar, 22(56): 463-488 DOI: 10.15745/da.583546

³ Taş, K., Göksüçukur, B. (2019). Osmanlı Dönemi Batıcılık, İslamcılık Türkçülük Fikir Akımları ve Din. Dini Araştırmalar, 22(56): 463-488 DOI: 10.15745/da.583546

kadınların hikayelerini dönemin toplumsal gerçekliklerine ince eleştirilerde bulunarak oluşturmalarıyla kadının modernleşme süreci ve toplumun batılılaşma yolunda geçirdiği safhalar, kadın karakterler üzerinden okura yansıtılmıştır. Adivar'ın romanının dönemin bu gerçekliğine sıkça atıfta bulunduğu açıktır. Yazar, Batılılaşmayı çeşitli semboller üzerinden yalnızca Handan aracılığıyla değil, yapıttaki bütün karakterlere belirli özellikler ve görevler yükleyerek sunmuştur. Yapıt, dönemin Türkçesiyle yazılmış olduğundan anlaması biraz güç bir dil içermektedir.

Handan, iyi bir eğitime sahip, görüşlerini rahatça dile getirebilen, erkeklerle herhangi bir fikir tartışmasına girmekten çekinmeyen dolayısıyla toplumun bir kadın için öngördüğü sınırları aşan bir kadın olarak kurgulanmıştır. Ancak onun diğer kadınlardan farklı kılan bu özellikleri dolayısıyla yadırganması ve yargılanması, daha yapıttın ilk sayfalarında toplumun alışmaya ve benimsemeye çalıştığı modernizm akımının yanlış yorumlandığına bir işarettir. Bu, kendini Batılılaşmış olarak nitelendiren erkeğin Batılılaşmış kadını yine batılı kimliği sebebiyle yadırganması durumunu, dolayısıyla da mutlak bir modernleşme ve batılılaşma olamama durumunu ortaya çıkarmaktadır; *“Bu kadının pek kuvvetli, bence bir kadın için fazla kuvvetli bir şahsiyeti olmalı.”* (Adivar, 27) Yapıtta çeşitli açılardan modernleşmiş olarak verilen Refik Cemal'in Handan için kadın kimliğini bu denli yargılar cümleler kurması, toplumun Handan'ın “bir kadın için” çizilen sınırların dışında bir kadın olduğunu göstermektedir. Hayatına modernlikten ve Batı'dan izler entegre edebilmiş kadın, ideali temsil ettiği gibi eleştirilen, hoş görülme-yen kesmi de temsil edebilmektedir. Dolayısıyla yapıtta çoğu yerde Refik Cemal'in *“Cemal Bey'in alafranga kızları”* (Adivar, 11) tabirinin altında yatan anlam bariz bir biçimde anlaşılabilirdiği tartışılabilir, çünkü “alafranga” sıfatı altında kendini erkeklere beğendirmek için aşırı süslenen, doğallıklarını yitiren genç kızların da var olduğudur ki bu da eleştirilen bir başka meseledir. Alafrangalaşmaya meraklı genç kızların yabancı dili pazarlık etmek gibi yalnızca günlük hayattaki işlerini kolaylaştırmak maksadıyla öğrenmeleri durumu

eleştiriye sürükleyen bir başka durumdur. Dönemin erkekleri böyle genç kızlarla evlilik yoluna girmekten kaçınırlar. Nitekim Handan bu tip kızlardan olmasa da Refik Cemal'in Neriman'ı kendine gelin olarak seçmesinin altında eleştirilen türde alafranga kızlardan olmadığı, ancak yeteri kadar da donanımlı olmadığı, dolayısıyla bir noktada toplumun öngördüğü sınırlar içerisinde olmasıdır.

Sosyal akımların getirilerinden bir diğer eleştirilen konu, kendi modern olarak niteleyen Hüsnü Paşa'nın metresi olması gibi yapılan her türlü hareketin modernliğe sığınarak kabul ettirme durumudur. Toplumun bir noktada ahlaksızlığı alafrangalıkla bağdaştırması bu yüzdendir. Modernleşmenin ve Batıyı örnek almanın çoğu noktada eleştirilmesinin en önemli sebebi modern kavramının ne olduğunun tam anlaşılabilmesi ve yorumlanması, Batılı hayat tarzını yalnızca yüzeysel hatlarıyla hayata geçirenlerin Batılılaşmış/modernleşmiş olarak nitelendiriliyor olmasıdır. Örneğin Batılılaşmaya dair verilen sembollere bakıldığında Fransızca öğrenmek ve konuşmak, piyano çalmak veya batılı tarzda kıyafetlerin tercih edilmesi akımın yüzeysel bir boyutta uygulandığını yansıtmaktadır. Bu noktada toplumda gerçek bir modernleşme ile batılılaşmanın mevcut olmadığı, yalnızca etkilerinin görüldüğü bir toplumsal yapının ortaya konduğu görülmektedir.

III. DÖNEMİN TARİHSEL GERÇEKLERİ ETKİSİNDE KADIN

Halide Edip Adıvar'ın yapıtında, kadının modernizmle birlikte dönüşümü kadının hem toplumsal yaşamındaki kültürel ikilemler hem de kendi bireysel hayatı üzerinden aktarılmaktadır. Handan'ın bireysel anlamda kendini var etmeye çalıştığı ve kendi kimliğini bulması sürecini konu alan yapıt, aslında Handan üzerinden dönemin tüm genç kızların gerek sosyolojik gerekse psikolojik konumlarını yansıtır. Handan'ın gerek kendini batılılaşmış sanan erkeklerle gerekse kendi içinde yaşadıkları, bu süreci kadının toplumdaki yeri üzerinden sorgulatmaktadır. Bu doğrultuda kadın ile erkek arasında ortaya çıkan statü farkı, erkeklerin

kadınlar üstünde kurduğu egemenlik altında ezilmişliği ve kabullenilmeye muhtaç konumuna değinmektedir. Yazarın bu bilinç ve feminist yazınıyla beraber romanlarında kadınları toplumda kendini daha fazla belli eden, sosyal yönü güçlü, aktif kişilikler olarak kurgulamayı tercih etmesi, güçlü statüler yükleyerek dönemi eleştirmesi bu yüzdendir. Aynı zamanda bir kadının tecrübeleriyle duygu geçişlerini ve aşkını mektuplara döktüğü bir anlatı olan yapıtta egemen olan erkek bakış açılı üslup, kadın karakterler üzerinde egemen olan simgeler, gelenekçi ve yerleşik normların kadınların aleyhine olduğuna, toplumsal gerçekliklere ayna tutmaktadır. Feminist anlayışın temel uğraşlarından biri olan kadınların eğitimi ve pasif bir iş hayatı kimliğinden sıyırmak, kadına yönelik algıların yalnızca ev içi hayattan ibaret olmasını engellemek olduğundan Adıvar, kurgularında olabildiğince kadının doğurgan kimliğini arka planda tutmayı hedeflemiştir. Dönemin kadınlarının psikolojileri ve toplumda hâkim olan kadın algısı, çerçevesinde kadının toplumsal yapı içindeki yaşamıyla bireysel yaşamı üzerinden aşk, din ve ahlak, eğitim ve aile kavramları incelenmektedir.

III.I. TOPLUMSAL YAPI VE YAŞAM

Modernleşme ve batılılaşmaya başlayan toplumda cinsiyet ayrımcılığı üzerine kurulu bir sosyal yaşamın, zamanla kadının evin dışına çıkabildiği ve sosyal hayata katıldığı bir sosyal yapıya dönüşmesi beklenir. Her ne kadar modernleşme yolunu seçmiş bir toplumun bu düşünceyi benimsemiş olması beklense de, toplumda kadına yaklaşım ve algı mutlak bir modernleşme yaşayabilecek düzeyde değildir. Bu noktada Halide Edip, kadınların bu ataerkil toplumdaki kendilerini var etme sürecindeki şartları belirlerken onları erkekselleştirmeyi, hatta bazı durumlarda cinsiyetsizleştirmeyi tercih etmiştir. Kadınlığından arınanlar, toplumsal yapıda erkek bireyler için bir tehlike yaratmamakta dolayısıyla da birlikte çeşitli ortamlarda bir arada bulunabilmektedirler. *“Handan pek iyi, nazik, akıllı bir kadın; fakat kadın da pek diyemeyeceğim. Lakırdı söylerken, düşünürken onun kadın olduğunu bile insan düşünemiyor.”* (Adıvar, 40) Erkeksi hareketleriyle dikkat çeken Handan, kamusal alanlarda kendini

gösterebiliyor, eğitimini ve düşüncelerini her fırsatta belirtebiliyor olmasına rağmen toplum tarafından hiçbir zaman net bir kabule erişememiştir. O, her ne kadar modernleşmiş olarak yansıtılsalar da davranışları ve yapısı dolayısıyla çevresindekiler tarafından, gelenekçi bakış açısına göre kadın kimliğini aşan bir karakter olarak yargılanır ve cinsiyetinden soyutlanarak erkekleştirilir.

“Handan’la her şeyi konuştuk Neriman. Senin uykunu getiren içtimaiyat, iktisat, felsefe ve hatta politika, her şey konuştuk. Yavaş yavaş gözümün önünden onun ziyadar gözlerinin, ziyadar saçlarının nisviyeti uçtu; narin, beyaz göğsünü görmez oldum.” (Adivar, 42)

Handan’ın “birey” olma yolunda değerlerine bağlı toplumun kadına yüklediği ezik sıfatlardan arındırılmış, modern kimliğiyle sahip olduğu değer ve normlar arasındaki dengeyi oturtmuş bir tiplere üzerine oturtulmuştur. Roman, çoğunlukla batılı tarzda terbiye edilmiş, çocuk yaşta ana dillerinin yanına İngilizce ve Fransızca gibi yabancı diller de koyabilmiş karakterlerden oluşmaktadır. Adivar, kadınların yabancı dil öğrenmesinin üstünde özellikle durmuştur. Bu durum Handan karakterinin İngilizce ile Fransızca’yı anadili gibi bilmesi, mektuplarını *adieu/ good night* gibi sözcüklerle bitirmesi gibi durumlarda karşımıza çıkmaktadır. Ancak görünürde yabancı dil bilen ve iyi eğitim almış çoğu karakter yakından incelendiğinde, özlerinde yine de toplumun genelinin dayattıklarından tam anlamıyla kaçamamış olduklarını görürüz.

Refik Cemal’in mektuplarında eşi Neriman’ın sıradanlığının, sadeliğinin, uysallığının üstünde çokça durduğunu ve bu durumdan minnet duyduğu görülmektedir. Evlendiği eşi, karısı olmasına rağmen onu hala bir kız olarak nitelendirmesi, “kadın-kız” ayırımından, kızın masumlukla, ve günahsızlıkla bağdaştırılıyor olmasıdır. Toplum yapısının belirlediği edilgen rolü benimseyen Neriman’ın, felsefe ve siyaset gibi alanlarla ilgilenmemesi Refik Cemal’i

memnun etmemektedir. O, yanında bunları konuşup tartışabileceği bir görmek istediğini vurgular ve Neriman'ın bu ilgisizliği yüzünden onu yargılamaktadır. Neriman ise kendisi için çizilen kadın kimliğini ve rolleri fazlasıyla benimsemiş bir kadın olarak bu tarz alanların kendisine uygun olmadığını düşünmenin yanı sıra bu konudaki eksikliği yüzünden kocasına yetemediğini bilmektedir. Refik Cemal bu konudaki rahatsızlığını arkadaşı Server'e gönderdiği bir mektubunda;

“Fakat seninle ve arkadaşlarla o kadar ruhumuzu yakan erkek rüyalarımızla onu (Neriman'ı) müşterek görmek bir hayal; o herkes gibi bu memleketin yetiştirdiği bir ruh değil, bir ot, bir çiçek, bir şey!...Hayatımda Neriman'da yegane bulamadığım bir şey varsa o da bu, kendisince pek nazari bulduğu bu şeylerle iştiğalimi anlamıyor.”
(Adivar, 27)

diyerek dile getirmektedir. Refik Cemal'in kendi eşini “bir ot, bir çiçek!” diyerek tanımlaması kadının sosyal yaşantı içindeki durumuna bir göndermedir. Nitekim Refik Cemal'in, Handan'ı Neriman'da eksik bulduğu bu yönler yüzünden eleştirmesi yine tam olarak modernleşme sürecindeki erkeğin gelenekselliğini olduğu haliyle koruduğunu yansıtmaktadır. Kendi tekellerinde gördükleri alanlar hakkında bilgi sahibi olmayan kadınları aşağılayan, bunlarla ilgileneni ise kendilerine adeta birer rakipmiş, düşmanmış gibi gören ve davranan bu ataerkil düşünce, Refik Cemal'in bu cümlelerinde açıkça kendini gösterir.

Yazar, bireyin Batılılaşmasının, geleneklerle arasına toplumsal yaşam bağlamında bir set çekeceği anlayışı, esasında kadın kimliğinin neden kendini henüz tam anlamıyla ortaya koyamadığını açıklamaktadır. Toplumdaki gelenekçi bakış açısı, “alafrangalık” olarak kendine anlam edinen Batılılaşmaya ve kadın bireylerin önce bireysel hayatında olmak üzere toplum içinde kendini var etmesi, dolayısıyla özgürleşmesi anlayışına uzaktır. Bu durum dönemin

mevcut toplumsal yapısının henüz Handan'ın edinmeye ve yaratmaya çalıştığı kadın kimliğine hazır olmadığına işaretir.

Modernliğin yanlış yorumlanmasından kaynaklanan bir diğer sorun toplumdaki ahlaki çöküştür. Adıvar'ın önemle üzerinde durduğu bu konuyu insanlardaki eğlence ve keyfe aşırı düşkünlüğüne bağlamaktadır. Yapıtlarında bu konuyu farklı açılardan ele alan yazar, bu çöküntünün ve bozukluğun genişleyerek toplumsal bir boyut kazandığını ve toplumun bireylerinde ruhsal bozukluklara yol açtığını belirtir. Yapıtta bu durum Hüsnü Paşa'nın metreslerinin doğal karşılanmasını beklemesi olarak örneklenmektedir. Çok eşliliğin modernleşme akımınca doğal karşılanması ve kabul görmesini beklemek yanlış batılılaşma örneği olduğu kadar toplumun en küçük yapı birimi olan aile kurumuna da ciddi derecede hasar verildiğine örnektir. Ahlaki değerler üzerinde yoğunlaşılana yapıtta yazar, Handan karakterini kurgularken eril söylemin kadın imgelerini tekrardan oluşturur ve ataerkil etiği tekrardan yaratarak kadın üstündeki yerleşik ahlaki kuralları yıkmayı hedefler. Bu sebeple yapıtta geleneksel algı kapsamında kadınların yalnız Avrupa ülkelerinde kalması kesinlikle yargılanmakta, kadınların yerinin eşlerinin yanı olması gerektiği anlayışına vurgu yapılmaktadır.

III.II BİREYSEL YAŞAM

Yapıt taşıdığı toplumsal eleştirilerin yanı sıra aşk, kadının aile içindeki yeri ve bireyin iç dünyası gibi izlekleri de aktarmaktadır. Kadının aldatılmasına rağmen evliliğini devam ettirebilmek için ses çıkarmaması ve boyun eğmesi, kendi özgürlüğünü otaya koyamayışı, aile hayatı ve annelik olgusunun yüceltilişi ile kadınların yaşam boyu özverisi vurgulanmaktadır. Handan etrafında kurgulanan olay örgüsüyle birlikte oluşan aşk üçgenine bakıldığında, ki burada dikkat çeken nokta Handan'ın kendi seçimlerini yaşamasıdır, önce hocası Nazım tarafından sadece tek taraflı bir çıkara dayanan, belirli bir amaca hizmet edebilmek uğruna teklif

edilen bir beraberlik karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Handan, onun tarafından bir kadın olarak görülmediğini ve aşk beslenmediğini hissettiğinden bu evlilik teklifini bir fikir ortaklığı teklifi olarak nitelendirir ve geri çevirir. Nazım, Doğu'yla birlikte Batı'yı da özümlemiş bir karakterdir. Ancak aralarındaki ortaklıklar ve Handan'ın onu Doğu ile Batı'yı birlikte özümsemiş bir aydın olarak idealleştirmesi onları bir ilişkiye sokmaya yetmez. Öte yandan Hüsnü Paşa'nın Handan'a gösterdiği ilginin cinsel boyuttadır. Hüsnü Paşa evliliğine Handan kadar sadık değildir ve metresleri vardır. Ancak Handan'ın daima Hüsnü Paşa'yla olan evliliğine sadık kalmıştır. Handan, eşine asla ihanet etmemiştir. O da Handan'ı, Handan'ın beklediği ve istediği şekilde sevemeyeceği göze çarpmaktadır. Fakat Handan, sırf Nazım'ın teklifini geri çevirebilmek için bu evliliğe boyun eğer, dolayısıyla bu ilişkisinde de mutlu olamaz. Bu birliktelik, zaten toplum tarafından yalnızlaştırılan Handan'ı daha da iç dünyasına iter ve bir bunalım yaşamasına sebep olur. Erkekler için, evlilik dışı ilişki çok doğal karşılanırken, Handan'ın Refik Cemal'e duyduğu aşk, yalnızca manevî düzeyde kalmasına rağmen devamlı sorgulanır. Bu bağlamda Refik Cemal ve Handan'ın birbirileri için ideal birer eş olabileceğine işaret edilmektedir. Refik Cemal, evlilik kurumunun kutsallığına ve değerine inanır. Gerek romanın devamında, Handan'ın en başından beri karşısına çıkan her erkekte aradığı gönül bağına sahip oluşu, gerekse Neriman'la olan ilişkisinde yoksunluğunu yaşadığı kültürel ve entellektüel paylaşımın karşılığını Handan'da bulduğu da bu yargıyı destekler niteliktedir.

Refik Cemal, Handan'ın aşk üçgenindeki köşelerden biridir. Refik Cemal, romandaki mektupların çoğunun tarafınca yazılması bakımından hikayeyi okura sunan en önemli ve belirgin bakış açısı rolünü üstlenmektedir. Yapıtta karakterlerin mektuplaşmalar sayesinde anlaticı olması dolayısıyla yazar sıkça bilinç akışı tekniğine başvurmuştur. Bu da yazar Halide Edip'e kadınların toplumdaki rolünü bir erkeğin bakış açısından da inceleme ve aktarma fırsatı vermektedir. Ciddi, iyi niyetli ve her daim karısını düşünüp önemseyen bir karakter olarak

aktarılan bu karakter, tüm bu ‘eğitilmiş ve batılı’ tavurlarına karşılık kendini biraz muhafazakar ve tutucu olarak da tanımlar, dolayısıyla Handan ile daha samimi olmadan, onun özgüvenli ve güçlü hallerinden rahatsız olur, bu durumu uygun bulmaz. Refik Cemal’in ağzından yazılan bu mektuplarla yazar, romanın önemli toplumsal eleştirileri ve toplumun değiştirmesi gerektiğini düşündüğü unsurları bir arada okura sunduğu gözlemlenebilmektedir. Handan’ın Refik Cemal’le olan ilişkisine bakıldığında benimsediklerini yok saymadığı görülmektedir çünkü Refik Cemal, Paşa’ya kıyasla muhafazakâr sayılabilecek, geleneksel değerlere olan bağlılığını tamamen yıkamamıştır. Handan’ın bu iki ayrı karakter arasında sıkışması; benimsemeye çalıştığı modern tarzla birlikte ahlaki değerlerinden kopamayışına örnektir.

Handan’ın kendi yaşantısında çağın getirdiği modernliği benimseyişini gösterirken, Hüsnü Paşa’nın batılı hayat tarzına ki ona göre aynı anda birçok kadınla özgürce birlikte olabilmek ve bunu rahatça dile getirebilmek oluyor, uyum sağlayamayışı ve aldatılmasına ses dahi çıkarmaması ile bunu içinde yaşıyor oluşunun altında ise geleneklerine ve değerlerine hala bağlı bir kişilik yatmasındandır. Bu duruma boyun eğişi olmasa da modernleşme sürecinde geleneksel kimliğini kaybetmeyişi, batılı tarzda aldığı eğitimi ve kültürünü sentezleyebilmesi onun aslında herkesin aksine doğru yolda olduğu ve döneme göre ideal bir kadın figürü olduğu yansıtır. Yazar, yarattığı ideal kadın Handan’ın karşısına pasif bir karakter olarak Neriman’ı çıkarır. Refik Cemal, eşini Server’e anlatırken “*melek*” diye bahsediyor çünkü onun geleneksel bakış açısına göre kadın figürü, “evdeki melek” düşüncesine dayanır. Ev ile aile hayatının dışarının kötülüklerinden uzak, temiz ve saf bir mekan olarak düşünülmesi, kadınların bu masum mekana hapsolmesi erkeklerin dış dünyaya açılmalarını sağlamıştır.

Dönemin ideolojisi kadını neslin devamı olarak görür. Kadının annelik dışında tek görevi “iyi bir eş” olmalıdır. İyi bir eş kavramı kocasına gün boyu hizmet etmek ve onu memnun kılmak anlamına gelmektedir. Yapıtta toplumun gördüğü, olması gereken Türk kadını Neriman’dır. Evli ve iki çocuk annesi olan Neriman, aldığı eğitime rağmen Handan gibi

kültürlü ve bilgili değildir. Handan'ınki ise yalnızca "cinsellik" üzerine kurulu bir evliliştir. O, ev geçindirmek ve çocuk bakmak gibi gelenekçiliğin dayattığı rolleri üstlenmediği ve erkeklerle felsefe, bilim ve siyaset gibi konularda rahatlıkla konuşabildiği için toplum tarafından dışlanarak belli bir ölçüde cezalandırılır. Bu durum başlarda Handan'ın ruhsal durumunu etkilemese de yapıt boyutça yaşadığı diğer olaylarla birlikte katlanılamaz bir hal alır. Bu durum toplumsal yapının bireysel yaşantıya, hatta kadının kimliğinin belirlenmesindeki etkisi daha da anlaşılır kılmaktadır.

IV. HANDAN KARAKTERİNİN DÖNÜŞÜMÜ VE PSİKOLOJİSİ

Yapıt, genç bir kadın olan Handan'ın aşk, sorgulama, kendini var etme, özgürleşme, değerlerinden tamamen kopamama, bunalım ve trajik çıkmazları çerçevesinde gelişir. Yazar, batılı hayata özenmenin yanında geleneksel değerlerin bağlayıcılığı sebebiyle, kadının hiçbir zaman tamamen dönüşemeyeceğine karşı eleştiriler, imgeler ve imalar ile toplumsal gerçekliklere göndermeler yapmıştır. Mutlak bir dönüşümdense, olması hedeflenen sentezleme ise Handan üzerinden yansıtılmıştır. Aldığı eğitim, terbiyesi ve hayat tarzı bakımından Handan hem benimsediği Batılı tarzda bir hayat sürüyor hem de benimsediği bazı geleneksel değerler yüzünden birçok açıdan geleneksel kimliğin özelliklerini taşımaktadır. Bu bağlamda onu ne mutlak modern ne de geleneksel olarak nitelendirebiliriz. O, bu iki uç tarzdan da özellikler taşıyarak sentez fikrini diğerlerine göre daha doğru uygulamıştır.

Handan, birinci tekil kişi olarak "*tahassüsler*" bölümünde hem bir birey olarak kendi gözünden kendini tanımlar hem de birincil ağızdan duygularını ve psikolojisini yansıtır. Bu bölümlerde bilinç akışı tekniği kullanılmaktadır. Yazar bu teknikle, Handan'ın aklından geçenleri bütün sadeliğiyle okura aktarmaktadır. Romanda anlatım tekniği olarak seçilen mektuplaşma ve yer yer günlük tekniği karakterlerin asıl kimliklerini, baskıladıkları duyguları ve istekliklerini bütün berraklığıyla okura sunma fırsatı sunmuştur, ki bu durum karakterlerin

psikolojilerinin daha net bir şekilde anlaşılmasına olanak sağlamaktadır. Bu yöntem sayesinde Handan'ın vicdan azabı, Refik'in aşkının saflığı daha anlaşılır hale gelmiştir.

Handan, kurguda gelişen olaylar sürecinde önce cinsiyetsizleştirilmiş, toplum tarafından sürekli yadırganmış, aradığı aşkı ve ilişkiyi bulamamış, ihanete maruz kaldığı halde boyun eğmiş, daha sonrasında aradığı aşkı ise kuzeni Neriman'ın eşinde bulmuş, bir yasak aşka tutulmuştur. Benimsediği ataerkil normları tamamen yıkamadığı, kadınlığını bunların himayesi altında tuttuğu için kendisini sürekli aldatan Hüsnü Paşa'yı kabullenmesi, Refik Cemal'e beslediği aşkı adeta günah olarak algılaması Handan'ın sonunu hazırlamıştır. Tüm bunlar Handan'ın zamanla ruhsal açıdan çökmesine daha sonrasında da ölümüne sebep olmuştur. Bu ölüm aslında bir intihar olarak algılanabilmektedir.

Geleneksel kadın karşısında modern kadının arzulanmaya başlaması ve Handan'ın içine düştüğü aşk üçgeninde ihanetle tanışması doğrultusunda batılı tarzı benimseyen kadının yeni bir aşka düşmesi yansıtılmaktadır. Yapıt boyu aradığı aşkı bulan idealleştirilmiş modern kadının bir yasak aşka düşmesini yazar ölümle cezalandırır. Romana böyle bir son çizilmesinin altında yazarın dönemin toplumsal şartlarına uymayı tercih etmesi yatmaktadır.

Handan'ın Nazım'dan uzaklaşmak ister ve yıllarca Avrupa'da bulunmuş Hüsnü Paşa ile birlikteyken kendini "*aslanı kediye çeviren kız*" gibi hissetmekte ve düşünmektedir. Handan'ın onunla evlenmesi, onun bir bakıma babaya benzer birini yanında görmek istemesini yansıtmaktadır. Bu baba-sevgili ilişkisi olarak adlandırılabilir. Paşa, karısını bırakıp istediğinde metresiyle Paris'e gidebilmektedir. Aslında Handan'ın kocasını kıskanmadığını belirtmesi onun bir nevi kendini cezalandırmasıdır; çünkü aslında kadın, sevgisini ve sevgisini kimseyle paylaşmak istemez. Handan'ın evliliğinde özgürleşmiş kimliğini net bir şekilde ortaya koyamamasıyla kendini daha da yalnızlaştırdığı yansıtılır. Paşa, Handan'ı birey olarak tamamen görmezden gelen ve sıradan düğünlerinden itibaren Handan'ı üzüntüye ve ruhsal

bunalıma sürükleyen yeni dönemin insanı olduğunu savunan Paşa, Handan'ın yaratmaya çalıştığı yeni kadın kimliğini yok saymaktadır. Nitekim Handan'ın Paşa'yı kaybetme endişesinin altında zihninde yarattığı baba-sevgili figürünü yitirme korkusu yatmaktadır. Handan artık hayatında hem düşüncelerini sayacak hem de duygularını karşılayabilecek birini istemektedir. Bu toksik ilişki sonrası kendine sığınacak bir yer bulamayan Handan ayrılık sürecinde kendini diğer kadınlarla kıyaslamaya başlamıştır. Bu ilişki ayrıldıktan sonra da Handan'a zarar vermeye devam edecek, onu derin bir depresyona sürükleyecektir. Handan'ın bu sürecinde ona bakmak zorunda kalan Refik'in zamanla ona aşık olmaya başlamasıyla Handan Refik'in ilgisinden hoşlanmaya ve Refik'e karşı duygular beslemeye başlamıştır. Bu yasak aşk bir noktada onu iyileştirse de onun sonunu hazırlayan en büyük sorunlardan biridir. O, hafızası yerine gelmeye başladıkça Refik'i aşık olduğundan kendini aşağılık bir günahkar gibi hisseder ve devamlı vicdanıyla savaşıyor. Hafızasını kazanmaya başladığı noktada kimliğini reddetmesinin esas nedeni, yüzleşmek istemediği vicdan azabından kurtulmak istemesidir. Ölmeyi dileyen Handan, yaşamına son vermek için güçlü bir güdülenme yaşamaktadır. Doktorunun iyileşme gözlemlemesine rağmen çok kısa bir sürede ölmesi bunu yüzdendir.

Handan, yapıtın başında karşılaştığı bütün sorunlara göğüs gerebilecek güce sahip olmasına rağmen, istediği hayatı kurmaya çalışırken yaptığı seçimler ve sosyal faktörler onu bambaşka konumlara sürüklemiştir. Nâzım'da yaşadığı hayal kırıklığına evliliği de dahil olunca kendi kendini sürekli cezalandıran birine dönüşmüştür. Paşa'yla arasındaki birliktelik tensel düzlemedir, aşktan, sadakat ve derin bir bağlılıktan yoksundur. Nâzım'ın idealist yanı, evliliğindeki sadakatsizlik ve cinselliğe dayalı ilişkisi Handan'a hak ettiğini düşündüğü ilişkiyi yaşatmamıştır. Ona, istediği gibi sevgi ve sadakati tattıracak ideal kişiyi Refik Cemal olarak görmektedir. Ancak bu yasak aşka düşen Handan, hareketlerinin ve duygularının yarattığı uçurumu görünce vicdan azabıyla başa çıkamaz ve kendi bu uçuruma bırakmak ister. Adıvar'ın

ideali yansıtması için kurguladığı karakterin ölümü istemesi dönemin şartlarının onaylamadığı bir aşkı mutlu sona bağlamaktan çekindiğini düşündürmektedir.

V. SONUÇ

Halide Edip Adıvar'ın "Handan" adlı yapıtında toplumdaki kadın figürünün mutlak bir modern kimlikten çok, toplumun dayattığı "modern" olduğu iddia edilen bir kimliğe büründürülmeye çalışılması aktarılmaktadır. Toplumun modernleşme ve batıya uyum sağlama çabası içinde olduğu dönemde, kadının tamamen bir dönüşüm yaşayamadığı, batılı düşünceleriyle beraber sahip olduğu ahlaki normlarını sentezlemeye çalışması söz konusudur. İdeal kadın profili olarak yansıtılan Handan'ın hayat tarzı, aşk üçgeni ve ruhsal çöküntüleri çerçevesinde modern kadın kimliğinin toplum içinde yadırganışı ve eleştirilişi üzerinde durulmuştur. Alışlagelmiş karakterlerin aksine; hayatını sorgulayabilen, düşüncelerini paylaşmaktan çekinmeyen, dik bir duruşa sahip bir karakter olan Handan üzerinden toplum dayattığı sınırları kırmaya ve modernleşmeye çalışan bir kadınının, genelin benimsediği ve çizdiği sınırlar içinde kalmaya zorlanması ve daha sonrasında da tükenişi, dönemin tarihsel gerçekliklerine dayatılarak kurgulanmıştır. Yapıtın başında dönemin erkeklerine özgü hareketleri yüzünden eleştirilen Handan'ın, yalnızca bir fikir evliliğine dayalı bir teklif alması, daha sonrasında kendini sadakatin olmadığı, yalnızca cinsel düzeyde kalan bir evliliğin içinde bulması ve hastalandığı, depresyona girdiği süre içerisinde yanında olan tek kişi, Neriman'ın kocası Refik Cemal'le bir yasak aşka düşmesine kadar uzanan süreçte, geleneksel tarza alışmış toplumun kadının özgürleşmeye ve çağdaşlaşmaya çalışan kimliğinin, toplumsal yapıyla sürekli çatışması yansıtılmıştır. Handan karakteri, Meşrutiyet Dönemi'ndeki Türk kadınının modernleşme sürecini dönemin toplumsal gerçeklikleri bağlamında sunmaktadır.

Handan'ın modernleşmiş erkeklerle yaşadığı ilişkilerle, ortak düşünce ve bakış açılarına rağmen oluşturduğu kadın kimliğini tamamiyle benimsetemeyeceği aktarılmaktadır. Yapıttaki birbirinden farklı düzeylerde Batılılaşmış tipte üç erkek karakterin de Handan'ın özgürleşmiş kadın kimliğini kabullenememesine dikkat çekilmektedir. Bu üç erkekte Handan'ın yarattığı farklı açılardan arzulanma durumu söz konusudur; Nâzım'da fikir düzeyinde, Paşa'da cinsel açıdan, Refik Cemal'de ise kadının erkeğin himayesinde olmasına dayanan arzu söz konusudur; ancak hiçbiri Handan'ı, özgürleşmesine rağmen değerlerinden izler taşıyan modern kimliği içinde kabul edemez. Bu bakımdan yalnızlaşma yoluna gider.

Gelenekçi toplumsal yapının bakış açısı, henüz kadın yeni kimliğine hazır değildir. Bu durum yazar tarafından eleştirilmektedir. Burada vurgulanmak istenen, özgürleşmiş, modern kadın profilinin geleneksel toplumsal yapıyla bir çatışma halinde olmasıdır. Nitekim Handan, kadının özgürleşmesi hakkında dönemin gerektirdiği varolma savaşını verse bile, toplumun batılılaşmayı doğru kavrayamamış olmasından dolayı henüz erken bir savaş olarak aktarılmaktadır. Yazarın esas vurgusu, görünürde dönemin yeni düşüncelerini benimsemiş erkekler olmaları öngörülecekken, kendi fikirlerini ve düşünsel konumlarını paylaşan kadın profilini ötekileştirmelerinin yarattığı çelişkili durumdur.

KAYNAKÇA

Atabağsoy, N. (2019). Handan romanında batılılaşmış kadın karşısında batılılaş(ama)mış erkekler. RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, (14), 68-77. DOI: 10.29000/rumelide.540995

Çiçek, A. C., Aydın, S., Yağcı, B. (2015). Modernleşme Sürecinde Kadın: Osmanlı Dönemi Üzerine Bir İnceleme. KAÜ İİBF Dergisi, 6(9), 269-284

Ergişi, A. (2013). Psikanalitik Bir Çözümleme: Halide Edib Adivar'ın Handan Romanı. The Journal of Academic Social Science Studies

İnalçık, H. (2007) Atatürk ve Demokratik Türkiye. Kırmızı Yayınları, s. 78

Taş, K., Göksüçukur, B. (2019). Osmanlı Dönemi Batıcılık, İslamcılık Türkçülük Fikir Akımları ve Din. Dini Araştırmalar, 22(56): 463-488 DOI: 10.15745/da.583546